

Вивчення економічних відносин та державного управління

УДК 111.852 (075.8): 338.23:336: 336.76

**ОРІЄНТИРИ ДЛЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
В КООРДИНАТАХ ФІЛОСОФІЇ «SUSTAINABLE DEVELOPMENT»**

**GUIDELINES FOR THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE
IN COORDINATES OF PHILOSOPHY OF «SUSTAINABLE DEVELOPMENT»**

Володимир Николишин

Курсант, Академія Державної пенітенціарної служби

Volodymyr Nykolyshyn

Student, Academy of State Penitentiary Service

 orcid.org/0000-0002-0906-9018

Наталія Доній

*Докт. філос. наук, професор кафедри економіки та соціальних дисциплін,
Академія Державної пенітенціарної служби*

Nataliya Donii

*Doctor in Philosophy, Professor, Department of Economics and Social Sciences,
Academy of State Penitentiary Service*

 orcid.org/0000-0001-7933-887X

 doniyne@ukr.net

Анотація

На основі філософії «sustainable development» проаналізовано основні положення трансформації фінансової системи світу, та, зокрема, країн-членів Європейського Союзу (ЄС). Вказано, що інтеграція до ЄС вимагає від України кроків щодо конвергенції фінансової системи. Зазначено, що реформуючи фінансову систему Україна має орієнтуватися на лінію філософії «sustainable development» та «зеленої» економіки, що, в свою чергу, підштовхує до проведення заходів на національному рівні та на

рівні міжнародного співробітництва. Крім того, Україні варто орієнтуватися на розроблені експертами й вже підтвержені практикою сценарії трансформацій. Наостанок вказано, що становлення підтримуваної фінансової системи, до якої прагне Україна, має спиратися не стільки на зростання обсягу ресурсів, скільки на інтенсифікацію інтелектуальної складової соціального простору та запровадження громадського моніторингу за результатами діяльності в усіх кластерах фінансової системи.

Abstract

It has been laid emphasis on that the chosen by Ukraine policy of integration with the states of the European Union requires convergence of regulatory base including legislative acts concerning the financial system that is impossible without realizing the world-view and ideological background of that regulatory base with which the rapprochement and compromise are planned.

The goal of the research paper is the introduction to the key guidelines taken as a principle in most European states and formulated by the representatives of international organizations for the purpose of the world financial system's growth accordance with philosophy of «sustainable development» which should be taken into account in order to facilitate the financial system of Ukraine to synchronize the movement and pace with financial systems of the members of the European Union (EU).

In terms of the principles of philosophy of «sustainable development» and publication of two editions of the report titled as «The Financial System We Need» it has been analyzed the basic provisions of the world financial system transformation in particular the members of EU. It has been pointed out that integration with EU requires Ukraine to make efforts to converge the financial system. It has been stated that while reforming the financial system Ukraine has to direct attention to the guidelines of philosophy of «sustainable development» and «green» economy that in its turn urges on holding events at both national level and the level of international cooperation. Besides, Ukraine should follow collaborative developed by experts and proved by practice the scripts of transformation. Finally, it has been declared that in the making sustainable financial system, which Ukraine covets, has to be supported not only by volume of resources but also by the intensification of the intellectual component of the social space and the introduction of public monitoring of the results of activities in all clusters of the financial system.

Ключові слова:

глобалізація, ресурси, потреби, «зелена» економіка, «тиха» революція, ризик, підтримувана фінансова система.

Key words:

globalization, resources, needs, «green» economy, «quiet» revolution, risk, sustainable financial system.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
29.03.2018

Рецензований: 9.04.2018

Подано доопрацьовану
версію: 14.04.2018

Прийнятий до друку:
24.04.2018

Вступ

Соціодинаміка сучасного світу переконливо демонструє: глобалізація, як форма зростання взаємозалежності країн світу, шляхом конвергенції національних економік і зрощення капіталів охопила усі системи й підсистеми соціального простору. Водночас, відбувалися і інші процеси. Так, «суспільство

споживання», культивоване масовою й згодом популярною культурою, споживало набагато більше, ніж могло собі дозволити й це стало детермінантою фінансово-економічних криз, якими відзначився кінець ХХ ст. - початок ХХІ ст. Не оминули світові фінансово-економічні кризи і Україну, спричинивши тяжкі й довготривалі наслідки. Однак, якщо такі країни, як Німеччина та Швеція, що мають збалансовані й глибоко ешелоновані економіки, майже без втрат вийшли з криз [14], то Україна доволі довго оговтувалася після кризи 2008 р. й не оговтавшись вступила в нову фінансово-економічну кризу, яка стала наслідком соціально-політичних трансформацій 2013-2014 рр. та зовнішньої агресії, що триває й понині. Обраний Україною курс на західну систему цінностей вимагає конвергенції нормативної бази й зокрема законодавчих актів, що стосуються фінансової системи. Утім, конвергенція неможлива якщо не зрозуміти світоглядного та ідеологічного підґрунтя тієї нормативної бази, з якою планується зближення та встановлення компромісу. Йдеться про те, що переважна більшість провідних країн ЄС (Велика Британія, Франція, Швейцарія, Нідерланди, Італія), орієнтуючись на тенденції в глобальній політиці, вже вибудовує фінансову систему, орієнтовану на ідею «зеленої» економіки та філософію «sustainable development».

У цій роботі ми будемо намагатися поєднати дві сфери сучасних наукових досліджень. По-перше, це сфера розкриття проблеми «sustainable development». В соціальному просторі пострадянських країн найавторитетнішим дослідником «sustainable development» вважають М. Моїсеєва, який застерігає проти розгляду принципу sustainable development як панацеї та акцентує, що до перекладу цього концепту, особливо при ухваленні державних програм на його основі треба підходити з обережністю [5]. В просторі українського наукового дискурсу в останні роки науковцями найбільш скрупульозний аналіз майбутнього розвитку України за стану глобалізації було представлено в «Національній парадигмі сталого розвитку України» [6] та національній доповіді «Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості» [10], в якій сталість визначається умовою справедливості в різних сферах соціального простору.

По-друге, це сфера питання реалізації концепції «sustainable development» в межах фінансової системи глобалізованого соціального простору. До цього напрямку можна віднести звіти [17; 18], що здійснені в рамках досліджень, проведених Інститутом Паульсона, спільно з Комітетом з зеленого фінансування Китаю, Асоціацією з цінних паперів і фінансових ринків (SIFMA), Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP) та Блумбергськими філантропами.

З прикрістю можемо констатувати, що за винятком поодиноких публікацій питання відповідності фінансової системи України філософії «sustainable development» практично не потрапляє до кола інтересів вітчизняних науковців. Так, фінансова система є об'єктом рефлексії у Л. Білої [2], зосередженої на вирішенні проблеми гармонізації контактів і взаємодії фінансової систем України з фінансовою системою провідних країн. Також Л. Гуляєва [4] аналізує ключові напрямки трансформації фінансового сектору ЄС, що визначені умовами забезпечення сталого розвитку у європейському просторі. У той час як О. Шаров [11] виділив можливі кроки щодо вдосконалення фінансової системи ЄС, а також сформулював низку рекомендацій стосовно заходів, які повинна реалізувати Україна з тим, щоб адаптувати свою фінансову систему до фінансових систем ЄС, які вже здійснили певні дії, що відповідати філософії «sustainable development».

Методологія дослідження

Метою статті є характеристика основних положень філософії «sustainable development», представлених у звітах експертів UNEP, орієнтування на які має допомогти фінансовій системі України рухатися в одному напрямку й темпі з фінансовими системами провідних країн, в тому числі з фінансовими системами країн Євросоюзу.

В якості методів, що застосовувалися при підготовці публікації до оприлюднення, було обрано аналіз, систематизація та узагальнення результатів, напрацьованих експертами Програми ООН з навколишнього середовища (UNEP). Крім того, при обґрунтуванні авторського бачення суті концепту «sustainable development», особливо стосовно його складової категорії «розвиток», було застосовано діалектичний принцип.

Основні результати дослідження

Обґрунтування авторської позиції щодо застосованого ключового поняття

Першим кроком у розкритті заявленої теми є пояснення застосування англомовного концепту «sustainable development». Цим концептом активно послуговуються з кінця 1980-х рр., однак він зберігає різночитання. Поділяючи позицію М. Моїсеєва, фахівця з глобальної динаміки, погоджуємося, що ані російський варіант «устойчивое развитие», ані український варіант «сталий розвиток» не відтворюють коректно суті закладеного значення. Більш того, М. Моїсеєв наполягав й аргументував, що російськомовний переклад можна розглядати як «лінгвістичний нонсенс» [4, с. 62-63]. З вченим погоджуються й деякі інші російські та українські науковці [див.: 3; 7, с. 280; 9, с. 33-43], які також відзначають, що не всі переклади концепту «sustainable development» на інші мови фіксують той більш вузький, але водночас точний сенс, за якого вказаний в ньому розвиток інтерпретується як збалансований, саморегульований, адаптаційний, такий, що дозволяє виживати. Науковці наполягають на тому, що за правилами перекладу «sustainable development» доцільніше перекладати як «підтримуваний розвиток», «розвиток, що здатний бути витриманим», а в крайньому випадку як «збалансований».

Так само з позиції діалектичного принципу динаміки світу переклад словосполучення «sustainable development» на українську мову як «сталий розвиток» не можна вважати коректним. Бо сталий означає щось, що не змінюється, зберігає склад, розмір, однакову форму, величину тощо. Але ж, коли мова йде про розвиток, то як пояснював Аристотель, розвиток - це завжди прагнення системи до усе більшої ефективності функціонування та масштабів дій, що в свою чергу залежить від двох умов «1) правильного встановлення задачі та кінцевої мети і 2) відшукування відповідних засобів, що приведуть до кінцевої мети» [1, с. 612]. Іншими словами, розвиток завжди передбачає зміни, рух, мету та засоби. Таким чином, прикметник «сталий» видається антиподом іменнику «розвиток». З огляду на наведену аргументацію, проте не вступаючи в дискусію з наявним українським термінологічним дискурсом, в контексті цієї публікації віддаємо перевагу використанню англомовного варіанту концепта. Саме він дає важливе уточнення, адже при його використанні не йде заперечення розвитку, як це є в перекладах, які передбачають статистику, чужу для розвитку, й, водночас, вказується на доцільність певних дій, що є надзвичайно важливим у сфері фінансової політики.

Аналітична анотація доповіді «Наше спільне майбутнє»

Концепція «sustainable development» вимагає зміни системи координат у яких відбувається життєдіяльність людини, що в свою чергу вимагає перебудови в системі економіко-фінансових відносин. Представники фінансової системи світу вже добре відчули й усвідомили, що її традиційна модель в умовах сформованих глобалізацією та кібернетизацією, не може залишатися статичною, такою, яка не відповідає запитам реальності.

В доповіді «Наше спільне майбутнє» («Our Common Future») [15], оприлюдненій за результатами роботи команди фахівців під керівництвом прем'єр-міністра Норвегії Г.Х. Брундтланд було зазначено, що «sustainable development» має прагнути задовольняти потреби та очікування дійсності, не ставлячи під загрозу здатність задовольняти потреби у майбутньому. Основний наголос у «Наше спільне майбутнє» був зроблений на обґрунтуванні трьох принципово нових ідей. По-перше, перспективи

світового розвитку збереження якісних параметрів життя для більшості населення Землі у вирішальній мірі залежатимуть від стану навколишнього природного і соціального середовища. По-друге, необхідно створити реалістичну й одночасно ефективну систему прийняття рішень для управління навколишнім середовищем. По-третє, наголошувалось, що вирішення актуальних проблем в сфері енергетики, розвиток новітніх промислових технологій, створення сучасної та апроксимованої системи міжнародних економічних відносин не представляється можливим без комплексного врахування соціально-екологічних параметрів соціодинаміки в її глобальному, регіональному і локально-національному масштабах та вимагає системних соціальних інновацій, зміни цінностей і пріоритетів в сучасному соціальному просторі.

Найсерйознішим моментом оприлюднення «Наше спільне майбутнє» для економічної сфери став заклик до впровадження ідеї «зеленої» економіки, що з часом стала квінтесенцією філософії «sustainable development» в фінансовій системі. Зазначена ідея зафіксувала два життєво важливих положення: 1) неможливо безкінечно розширювати сферу впливу в обмеженому просторі, та 2) неможливо задовольняти постійно зростаючі потреби в умовах обмеженості ресурсів.

Основні координати філософії «sustainable development» для фінансової системи

В рамках діяльності міжнародної організації UNEP у 2014 р. група експертів [17, с. II] провели дослідження структури стійкості фінансової системи і у 2015 р. оприлюднили отримані результати в доповіді «Фінансова система, якої ми потребуємо» («The Financial System We Need»). Презентуючи результати дослідження автори у передмові зазначили, що концепція «зеленої економіки пройшла низку перетворень доки стала сутністю економічних стратегій та політики для бізнесу і держав» [17, с. XI]. Автори доповіді зазначили, що проведене дослідження доцільно вважати основою системи координат і «стартовою площадкою» для подальших дій в напрямку пошуків механізмів й основ, які дозволять фінансовим системам країн світу віднайти той баланс, ту омріяну стійкість, яка буде задовольняти і лінії «sustainable development» й ідейній лінії розвитку самих систем.

До речі, експерти, які працюють за Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP) щодо зміни традиційної моделі фінансової системи, виходять з положення, що фінансова система має еволюціонувати, даючи відповіді на соціальні запити та очікування від певних політичних рішень. Це означає, що фінансові системи країн, виходячи з реалій, не мають стояти на місці й вони змінюються. Зміни можуть йти різним шляхом: поступово, еволюційно чи революційно. На сьогоднішній день саме останній шлях обраний урядами країн G 20 [13, с. 14-15], до кола якої входять і розвинуті країни Європи, й тому все частіше ведуть мову про «quiet revolution» («тиха революція») в фінансовій сфері [18, с. 7], мета якої - інтегрувати цілі «sustainable development» в структуру системи фінансів. Останнє означає, що фінансовій системі України, яка бажає приєднатися до систем країн ЄС, також треба орієнтуватися на загальні для світової фінансової системи пункти, а відтак необхідно наздоганяти й докладати багато зусиль, щоб йти хоча б на декілька кроків позаду, але в загальному темпі з європейськими фінансовими системами.

Як це можна зробити Україні? Перше, що треба - це системний підхід і вихід за межі традиційного бізнес-підходу. Нагадаймо, що він передбачає домінування раціоналізації та розрахунку. Інноваційний бізнес-підхід, на противагу традиційному, прагне емоційного відгуку на дії в межах фінансового ландшафту (соціальне партнерство, соціальне підприємництво, етичні інвестиції тощо). Відтак дедалі частіше європейські фінансисти віддають перевагу відповідальному фінансуванню та бюджетній дисципліні.

Також експерти, які працювали над першою доповіддю «Фінансова система, якої ми потребуємо», вважають, що в перебудові фінансової системи треба зосередити зусилля на двох напрямках [17, с. XIX]: 1) національному, де точкою відліку має стати високого рівня діагностика потреб й можливостей

всередині фінансової системи та розвитку широкомасштабного соціального договору між державними агенціями, фінансовими інституціями та громадянським суспільством задля розвитку загального підходу до необхідної доцільної активності; 2) міжнародному - об'єднання/кооперація, особливо щодо 10 пунктів: чотирьох, що сфокусовані на спеціальних пулах активів та гравців, п'ять - на розвитку управлінської архітектури, що дасть можливість більш чітко розібратися з «sustainable development» й фінальна - запровадження міжнародного дослідницького консорціуму, який має просуватися у питаннях і темах, що не з'ясовані/не розкриті до кінця.

Доречно згадати, що фахівці, які презентували першу та другу редакції доповіді «Фінансова система, якої ми потребуємо» [17; 18], вважають, що після фінансової кризи 2008 р. сформувалися найкращі умови для перебудови та переорієнтації фінансових систем на основі філософії «sustainable development», бо: в наявності посткризова ситуація, яка надала імпульс для реформування; з'явилися нові лідери, які несуть з собою нові різноманітні ідеї та підходи; здійснено технологічний прорив і представлено інноваційні інформаційні технології; зростає обізнаність суспільства.

Більш ефективно скористатися такими умовами зможуть країни, які, прагнучи до підтримуваної фінансової системи, перебудують власні економічні процеси за сформульованими експертами сценаріями:

1) глобальні підштовхування - уряди й міжнародні інституції співпрацюють один з одним у контексті існуючої системи правил;

2) нові угоди - кластери фінансової системи розвиваються навколо декількох центрів тяжіння й віддзеркалюють існуючий консенсус і потреби економік, що розвиваються;

3) складові елементи держави - підтримуваність йде через суб-національні, національні та регіональні зусилля, а не через надані зверху рішення;

4) технологічні досягнення - нові технології та бізнес-моделі руйнують існуючу систему й оформлюють нову фінансову архітектуру.

До того ж, виходячи з визначених сценаріїв було розроблено дорожню карту за якою мають рухатися фінансові системи, що прагнуть дотримуватися лінії «зеленої» економіки та «sustainable development» [див.16].

В жовтні 2016 р. було проаналізовано зроблені кроки та представлено другий звіт «Фінансова система якої ми потребуємо» [18] стосовно поточної ситуацію, запропоновано подальші дії щодо реформування фінансової системи шляхом «тихої» революції. В доповіді 2016 р. було відзначено, що успіхів фінансові системи країн досягають в тому випадку, коли є кроки у трьох напрямках, які мають перетинатися між собою: ринкове лідерство, національні проекти та міжнародне співробітництво. Окремо акцентовано увагу, що найбільшого успіху можливо досягти у разі, коли відбувається активізація громадських дебатів [19, с. 9], за яких керівників центральних банків, міністрів фінансів і регуляторів, а також керівників фінансового сектору запитують про детальні пояснення власного внеску у сприяння «sustainable development». Можемо сказати, що інститути громадянського інтересу відіграють дедалі важливішу роль у формуванні громадських дебатів, наприклад, про ризики, що пов'язані з «багатими активами». Громадяни зацікавлені використовувати усі можливості для перерозподілу власного капіталу відповідно до референтних цінностей та довгострокових інтересів.

Експерти також виділили п'ять пріоритетних сфер, від зусиль в яких залежить успіх у налаштуванні фінансової системи: перерозподіл капіталу; управління ризиками; сфери відповідальності фінансових закладів; звітність та розкриття інформації; національні дорожні карти щодо підтримуваного фінансування.

З огляду на те, що процес змін в межах соціального простору завжди відбувається поетапно, то цілком слушним видається переконання експертів, що процес перебудови фінансової системи на лінію філософії «sustainable development» означає перехід від інкрементних змін до перетворень. Його доцільно розуміти як трьох етапний процес змін:

- зміни першого порядку - це «підтримка парадигми», оскільки вони коригуються політикою, не заперечуючи наявих, основних припущень про те, як все відбувається;
- зміни другого порядку більш значні, коли інструмент політики узгоджується, але це ще не є загальною політикою.
- зміни третього порядку передбачають сформованість нових норм, переконань і світогляду [18, с. 9].

Оскільки ми ставили за мету виключно визначити орієнтири для фінансової системи України, то здається недоречним буде порівняння документів, які оприлюднені в інформаційному просторі українською владою. Проте, зауважимо, що поверховий аналіз виділених етапів дозволяє побачити, що Україна на сьогоднішній день перебуває на першому етапі, адже усі заходи які реалізуються в просторі держави поки-що відбуваються тільки на рівні «проголошення гасел». Це стосується і «Національної парадигми сталого розвитку України», в якій хоча й присутній аналіз реального стану речей в моменті реалізації концепції сталого розвитку та визначені кроки, які мають бути зроблені в подальшому, проте там же зазначено, що реалізація запланованого в минулому здійснена тільки на 30% [6, с.59] і «Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020» [7], яка фактично представляє собою перелік напрямків без деталізації та конкретизації необхідних кроків і рішень. Крім того, не можна порівнювати ці документи, які були оприлюднені в 2012 р. та 2015 р. з представленими пізніше за часом експертами ООН в 2015 р. та 2016 р. звітами в плані «що рекомендовано світовим експертним середовищем» і «що нами зроблено з рекомендованого». Можна тільки вказати, що запропоновані в проаналізованих доповідях кроки, етапи та напрями, на які вже зорієнтувалися європейські країни, що входять до G 20 та країни, що недавно були включені до ЄС, цілком можна визнати дорожньою картою для фінансової системи України. Єдине, що від України вимагається, - це почати здійснювати кроки в регулятивних мандатах та ефективніше управляти несистемними ризиками на рівні проекту, підприємства, а також для фінансової системи в цілому.

Прикінцеві міркування

В межах українського соціального простору та наукового дискурсу важливо переглянути переклад англomовного «sustainable development», адже від його відповідності нормам перекладу та діалектичному принципу залежать вектори руху як соціуму, так і фінансової системи.

Будь-яка фінансова система не існує сама по собі: вона спрямована на обслуговування інших цілей та водночас вона залежить від того, що відбувається в середовищі навколо неї і в ній самій. Це стосується усіх фінансових систем і фінансова система України, не є виключенням. Тож, фінансова система Україна має зважати на орієнтири, які є центрами тяжіння фінансових систем провідних країн світу й, зокрема, країн ЄС, зорієнтованих на «зелену» економіку та філософію «sustainable development».

Основою системи координат для фінансових систем, які планують відповідати лінії «sustainable development» є дві доповіді експертів «Фінансова система якої ми потребуємо» («The Financial System We Need) оприлюднені в 2015 р. та 2016 р. Згідно із основними положеннями цих доповідей Україна, реформуючи фінансову систему й орієнтуючись в координатах філософії «sustainable development», має зважати на прописані в них сценарії, проводити заходи на національному рівні з активізацією громадянського суспільства та на рівні міжнародного співробітництва. Заходи мають проводитися в три етапи від «парадигми підтримки» до сформованого світогляду. Україна допоки перебуває на першому етапі.

Й останнє. Становлення фінансової системи, яка буде вкладатися в лінію філософії «sustainable development» та якій прагне відповідати Україна, має спиратися не стільки на зростання обсягу ресурсів, скільки на інноваційний бізнес-підхід, інтенсифікацію інтелектуальної складової соціального

простору та запровадження громадянського моніторингу за результатами діяльності в усіх кластерах фінансової системи.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Аристотель. Политика // Аристотель Сочинения: В 4-х т.; общ. ред. А.И. Доватура. Москва, 1983. Т. 4. С.375-644.
2. Біла Л. М. Гармонізація фінансових систем країн Європейського Союзу // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 10. С. 228-231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_10_51 (дата звернення: 12.12.2017).
3. Голубець М. А. Розвиток «сталий» чи «збалансований»? // Український географічний журнал. 2006. № 2. С. 66-69.
4. Гуляєва Л. П. Трансформація фінансового сектору Європейського союзу: на шляху до сталої фінансової системи // Цілі сталого розвитку: глобальні та національні виміри: Матеріали наук.-практ. конф. (5-6 квітня 2017 р.) [заг.ред. Семигіної Т.В.]. Київ, АПСВТ, 2017. С.17-20.
5. Моисеев Н.Н. Быть или не быть человечеству. Москва: Россия молодая, 1999. С. 56-69.
6. Національна парадигма сталого розвитку України / заг. ред. Б. Є. Патона. Київ: Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАНУ, 2012. 72 с.
7. Николис Г., Пригожин И. Познание сложного: введение. 4-е изд. Москва: Ленанд, 2014. 360 с.
8. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020»: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 06.12.2017).
9. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку / Гречко Т. К., Лісовський С. А., Романюк С. А., Руденко Л. Г. Херсон: Грін Д.С. , 2015. 264 с.
10. Сталій людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е.М. Лібанова. Умань, 2012. 412 с.
11. Шаров О.М. Еволюція фінансової системи ЄС: виклики та перспективи для України : Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1671/> (дата звернення: 08.12.2017).
12. Building a Sustainable Financial System in the European Union. URL: http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2016/04/Building_a_Sustainable_Financial_System_in_the_European_Union.pdf (дата звернення: 08.12.2017).
13. Green Finance Progress Report. URL: http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2017/07/Green_Finance_Progress_Report_2017.pdf (дата звернення: 08.12.2017).
14. Münkler Herfried Новая роль Германии в Европе. URL : <https://www.deutschland.de/ru/topic/politika/germania-evropa/novaa-rol-germanii-v-evrope> (дата звернення: 04.04.2018).
15. Our Common Future : Report of the World Commission on Environment and Development. URL: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (дата звернення: 06.12.2017).
16. Roadmap for a Sustainable Financial System : Executive Summary / World Bank Group Initiative. URL: http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2017/11/Roadmap_for_a_Sustainable_Financial_System_ES.pdf (дата звернення: 10.12.2017).
17. The Financial System We Need: Aligning the Financial System with Sustainable Development: The UNEP Inquiry Report October. URL : http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2015/11/The_Financial_System_We_Need_EN.pdf (дата звернення: 06.12.2017).
18. The Financial System We Need : From Momentum to Transformation : The UNEP Inquiry Report, 2nd Edition, October 2016. URL : http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2016/09/The_Financial_System_We_Need_From_Momentum_to_Transformation.pdf (дата звернення: 06.12.2017).